Amsterdam University Press

QUEESTE 31.1-2 (2024) 6-10
HTTPS://DOI.ORG/10.5117/QUE2024.1-2.003.JONG

THEMADOSSIER
VANDEN WINTER ENDE VANDEN SOMER

SPECIAL ISSUE
VANDEN WINTER ENDE VANDEN SOMER

Vanden winter ende vanden somer als allegorische klucht

Bas Jongenelen
Fontys Hogeschool Tilburg
b.jongenelen@fontys.nl

Abstract
The play *Vanden winter ende vanden somer* is generally regarded as a serious secular play. However, that is not correct. *Vanden winter ende vanden somer* is a farce, with a farcical theme and farcical characters.

Keywords: farce; comedy; Hulthem; sex; allegory

Vanden winter ende vanden somer is een van de vier abele spelen. Wat een abel spel precies is, is onduidelijk, want buiten het Hulthemse handschrift komen ze niet voor. Meestal wordt 'abel' gezien als 'kunstig', en dat zou natuurlijk zomaar kunnen – het zijn immers knappe toneelstukken, alle vier. Drie van die vier zijn ridderlijke toneelstukken (ik weet het: ik vertel u niks nieuws), waarin een koene en hoofse ridder uiteindelijk het meisje krijgt. Zoals James Bond aan het eind zoent etc. met de Bond-girl en zoals de winnende wielrenner op de foto mag met de ronde-miss.

Het vierde abele spel is anders, dat is een allegorisch toneelstuk over de seizoenen en heeft zijn wortels zeer waarschijnlijk in het carnavaleske, niet voor niets noemt Frits van Oostrom het 'een carnavalskraker'.[1] Het is een soort strijd tussen carnaval en vasten, zoals deze afgebeeld is op het beroemde schilderij van Pieter Bruegel.[2] Door deze carnavaleske invalshoek

1 Van Dijk 1998, 64; Van Oostrom 2013, 441.
2 Sellink 2011, 130-131.

© Bas Jongenelen
This is an open access article distributed under the terms of the CC BY-NC-ND 4.0 license
http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0

Guest (gu
IP: 81.204.159.107
On: Mon, 10 Nov 2025 19:55:56

is *Vanden winter ende vanden somer* een humoristisch toneelstuk. Er zijn echter nog een paar argumenten om aannemelijk te maken dat *Vanden winter ende vanden somer* in de komische hoek gezet moet worden.

De abele spelen worden over het algemeen aangeduid als wereldse toneelstukken, omdat ze over mensen van vlees en bloed gaan. Ze hebben geen directe Bijbelse of anderszins religieuze achtergronden (diverse vormen van Bijbelse motieven en intertekstualiteit daargelaten). Alle vier gaan over de liefde; de drie ridderlijke toneelstukken gaan over de liefde tussen een man en een vrouw, *Vanden winter ende vanden somer* zweeft daarboven en thematiseert de liefde als concept. In alle gevallen gaat het niet over de liefde voor Jezus, of over de liefde van God voor de mens. Er is geen sprake van religieuze liefde of mystiek. Het gevolg is dat de abele spelen als serieus wereldlijk toneel bestempeld worden – Hans van Dijk noemt ze 'ernstig' en Frits van Oostrom noemt ze 'koninklijk van sfeer' met een 'pragmatische nieuwe huwelijksmoraal'.[3]

Hier gebeurt iets vreemds, omdat Van Oostrom enerzijds *Vanden winter ende vanden somer* aanduidt als een carnavalesk stuk, maar anderzijds dit toneelstuk heel makkelijk bij de drie andere abele spelen schaart. Terwijl *Vanden winter ende vanden somer* toch echt een heel ander type toneelstuk is, zonder koninklijke sfeer. Een tekst kan niet carnavalesk en koninklijk tegelijkertijd zijn, het is het een of het ander.

Ieder abel spel wordt in het Hulthemse handschrift gevolgd door een sotternie. We denken dat dit zo behoorde, omdat anders het publiek met een zwaar gemoed naar huis ging: 'Omdat de abele spelen nogal serieuze stukken zijn, hadden de spelers een manier om te verzekeren dat het publiek in een goede stemming terug naar huis keerde: bij elk abel spel hoorde een klucht (…).'[4] Het leven is al geen feest (dat hoefde je de gemiddelde middeleeuwer niet te vertellen) en als je dan na zo'n serieus wereldlijk toneelstuk zonder religieuze hoop naar huis gestuurd werd… ja, dan werd het allemaal wel erg moeizaam.

Maar is dat wel zo? De abele spelen eindigen stuk voor stuk optimistisch. We hebben hier niet te maken met Griekse tragedies waarin de held van het verhaal een *peripeteia* / staatverandering ondergaat om het publiek in tranen achter te laten. Integendeel, alle vier de abele spelen eindigen zeer hoopvol: liefde overwint alles. Het leven is de moeite waard als je liefde hebt. Waarom dan nog een sotternie? Geen idee. Gewoon omdat het kon, of zo. Het is ook niet dat die sotternieën de moraal van het voorgaande abel spel op z'n kop zetten. Of werd het thema op een andere wijze getoond? Nee. *De heks* heeft inhoudelijk en thematisch werkelijk niets te maken met het voorgaande

3 Van Oostrom 2013, 445.
4 Bossuyt & Frederix z.j.

Guest (guest)
IP: 81.204.159.107
On: Mon, 10 Nov 2025 19:55:56

Lanseloet van Denemerken. Of heeft de sotternie *Rubben* een thematische samenhang met *Vanden winter ende vanden somer*? Nee hoor. Bovendien is het raar dat het per se noodzakelijk zou zijn een klucht te tonen na een komisch abel spel, omdat het publiek anders treurig huiswaarts zou gaan.

We weten ook niet eens of het daadwerkelijk een traditie was om eerst een ernstig spel te spelen en daarna een klucht. Werd er na een *Bliscap van Maria*[5] een klucht gespeeld? Nee, niet dat we weten. Kwam er altijd een klucht na een spel van sinne op een Landjuweel of rhetorijckfeest? Nee. Met andere woorden: abele spelen en kluchten hebben niets met elkaar gemeen.

Vanden winter ende vanden somer is een twistgesprek tussen de winter en de zomer over welk jaargetijde het beste jaargetijde voor de liefde is. Dit gesprek doen zij niet alleen, zij hebben ieder een paar secondanten bij zich. Deze personages zijn Loiaert (luiaard), Moyaert (ijdeltuit), Clappaert (praatjesmaker), Bollaert (opschepper) en die Cockien (de zwerver). Het zijn personages die we kennen uit het zotte refereyn op de stok 'Die niet en wil horen en dooch geen gabbaert' uit de bundel van Jan van Doesborch. Dit refereyn is een opsomming van allerlei idioten, met onder meer deze regels [vet is van BJ]:

> Een **clappaert** een cockaert een crepel hinckaert (r. 2)
> Een fijtichaert een spijtichaert een doere **moyaert** (r. 27)
> Cloyaert **loyaert** cackaert en prollaert, (r. 41)
> Ende den achtigen hoerenaert, leepaert **bollaert**. (r. 43)[6]

Ook in de factie die de Lierse rederijkerskamer Den groeyenden boom in Antwerpen in 1561 ten tonele bracht, komen deze personages voor [vet is van BJ]: Slechtaert, Bottaert, **Luyaert**, Vreckaert, Taeyaert, Danteloose, Schaeye en **Moyaert**.[7] Een factie is een kort humoristisch toneelstukje dat eindigt met een vrolijk lied. De personages in de factie van Den groeyenden boom zijn stuk voor stuk van de wap.

'Die cockien' is de zwerver, en de zwerver is ook een personage dat vaak voorkomt in humoristische teksten. De zwerver is een onbetrouwbaar persoon, aan zijn woorden moet je geen geloof hechten. Zwervers worden gerekend tot de Aernoutsbroeders of Everaertsbroeders, een pseudogilde of pseudokloosterorde van mensen die liegend en bedriegend het land doortrekken. Broeders zijn in de literatuur altijd bespottelijke figuren. In

5 Beuken 1978.
6 Kruyskamp 1940, dl. II, 246-247.
7 Ryckaert 2011, dl. II, 999-1003.

Guest (guest)
IP: 81.204.159.107
On: Mon, 10 Nov 2025 19:55:56

Dit es de frenesie is er ook sprake van zo'n Everaertsbroeder, als de verteller berooid op zijn Parijse studentenkamer zit:

> Int leste hebbic an een net
> ende bem een everardijn.[8]

Er zijn geen serieuze toneelstukken waarin een luiaard, een ijdeltuit, een praatjesmaker, een opschepper en een zwerver gezamenlijk de toestand in de wereld bespreken. Kortom, met deze non-valeurs als personages zitten we overduidelijk in het kluchtige genre.

Waar *Vanden winter ende vanden somer* over gaat, is seks. Er wordt gesproken over liefde en minne, maar laten we wel zijn: het gaat over seks. Wie dat ontgaat, denkt zeker dat 'Het soude een scamel mersenier' uit het *Gruuthuse-manuscript* over een marskramer gaat, die zijn speld in de speldenkoker van een vrouw doet, in plaats van… nou ja, vul zelf maar aan.[9] Of denk je dat liedje 193 uit het *Antwerps Liedboek* gaat over een arts die met een zalf de wond tussen de benen van een vrouw wil genezen? Echt? Die zalf zegt je niets? En die wond tussen de vrouwenbenen? Zet je Freudiaanse dirty mind maar eens aan het werk.[10] Door de enorme seksuele lading, kan het niet anders zijn dan dat *Vanden winter ende vanden somer* een puur humoristisch toneelstuk is, passend binnen andere humoristische gedichten en liedjes over seks.

Ook de centrale vraag van het toneelstuk, 'Welk seizoen is het beste seizoen voor seks?' is uiteraard niet echt serieus te nemen. Er ligt hier geen maatschappelijk relevant thema aan ten grondslag, en ook geen actuele maatschappelijke discussie. Ik ken geen serieuze traktaten over het beste seizoen voor seks (waarbij ik meteen moet zeggen dat ik niet echt thuis ben in middeleeuwse traktaten). Is er een pauselijke bul hierover? Niet dat ik weet. Een keizerlijk advies? Ik heb geen idee. Waren er medische overwegingen om seks in de winter te prefereren boven seks in de zomer, of omgekeerd? Volgens mij niet. Misschien dat de seizoenen samenhingen met de humorenleer, dat zou kunnen, maar een algemene medische raadgeving over het beste jaargetijde voor seksualiteit is mij niet bekend.

Winter en zomer komen er niet uit welk jaargetijde het beste is. En dan wordt de godin Venus te hulp geroepen, want wat ís nou het beste jaargetijde om

8 Jongenelen 2021, 71.
9 Brinkman & De Loos 2015, dl. I, 340-342.
10 Van der Poel et al. 2004, dl. I, 430-432.

Guest (guest)
IP: 81.204.159.107
On: Mon, 10 Nov 2025 19:55:56

de liefde te bedrijven? Winter? Zomer? Venus, zeg het ons. Venus komt dan als een soort Goedele Liekens (of voor de jongeren onder ons: als een soort Dokter Corrie (of voor de nog jongeren onder ons: als een soort sekszusje)) vertellen dat we het beste het hele jaar door de liefde kunnen bedrijven. Jawel. Je hoeft blijkbaar niet te wachten tot de vogeltjes nestjes aan het maken zijn, het is altijd tijd om het paard de gang in te schuiven.[11] Al met al is er wat mij betreft slechts één conclusie mogelijk: *Vanden winter ende vanden somer* is een komisch toneelstuk. Hoewel het een abel spel genoemd wordt, verdient het een plaats tussen de sotternieën, cluyten, boerden, esbattementen, refereynen int sotte en wat al dies meer zij. Wie *Vanden winter ende vanden somer* leest als een serieus wereldlijk toneelstuk is zot.

Bibliografie

Beuken, W.H. (ed.), *Die eerste Bliscap van Maria en Die sevenste Bliscap van Onser Vrouwen*. Culemborg: Tjeenk Willink / Noorduijn, 1978.

Bossuyt, Seppe & Olivia Frederix, 'Abele spelen. Auteur onbekend, ca. 1350', op https://www.literatuurgeschiedenis.org/teksten/abele-spelen (geraadpleegd op 9 jan. 2024).

Brinkman, Herman & Ike de Loos, *Het Gruuthuse-handschrift*. Hilversum: Verloren, 2015.

De, Leeuw, Rick, 'Over "Er staat een paard in de gang' van André van Duin", in *De wereld draait door*, uitgezonden door BNNVara op 22 oktober 2014. Vanaf 41:00 op https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/263747 (geraadpleegd op 9 jan. 2024).

Jongenelen, Bas, *Basisboek Historische Letterkunde*. Groningen: Kleine uil, 2021.

Kruyskamp, C. (ed.), Jan van Doesborch, *Refreynen int sot amoureus wijs*. Leiden: E.J. Brill, 1940.

Ryckaert, Ruud, *De Antwerpse spelen van 1561*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letteren, 2011.

Sellink, Manfred, *Bruegel. Het volledige werk*. Z.p.: Ludion, 2011.

Van der Poel, Dieuwke E. et al. (eds.), *Het Antwerps Liedboek*, twee delen. ed. Dieuwke E. van der Poel, Dirk Geirnaert, Hermina Joldersma, Johan Oosterman & Louis Peter Grijp. Tielt: Lannoo 2004.

Van Dijk, H., '14 mei 1364: De graaf van Blois bezoekt een zolderkamer in Dordrecht', in Riet Schenkeveld-Van der Dussen (red.), *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Amsterdam: Contact 1998, 1998, 62-67.

Van Oostrom, Frits, *Wereld in woorden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1300-1400*. Amsterdam: Bert Bakker, 2013.

11 De Leeuw 2014.

Guest (guest)
IP: 81.204.159.107
On: Mon, 10 Nov 2025 19:55:56